

Redakcija: Arūnas Sverdiolas, Saulius Žukas

Leidžia Saulius Žukas

Šį numerį sudarė Vytautas Kavolis ir Leonidas Donskis

Redagavo Rūta Mėlinskaitė ir Danutė Kalinauskaitė

Rinko ir maketavo leidykla „Baltos lankos“

Žurnalą parėmė:

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas,

Fund for Central and East European Book Projects,

Algis Mickūnas

© BALTOS LANKOS, Vilnius, 1997

Žurnalas leidžiamas dukart per metus

Adresas: Mėsinių 4, 2001 Vilnius, Lietuva

Tel. 220 126, faksas 220 152

Printed in Lithuania

ISSN 1392-0189

Ponui Lietuvos Respublikos Prezidentui
Vytautui Landsbergiui

PRO MEMORIA*

Lietuvos ateities projektavimo reikalu

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS

I. Tikslas ir priemonės

1. Nepriklausomybės paskelbimo laikotarpiui būdingas patriotinių jausmų išsiveržimas daugumoje pasireiškė noru grįžti į praeitį, „atgimti“; ideologinių referencijų sistema buvo nukreipta į dvi praeitis, į kunigaikščių ir į tarpukario Lietuvos / etikečių pakeitimas, vieną „mokslininką“ pakeičiant kitu – Kapsuką Vytautu Didžiuoju – yra simboliška tokios ideologijos karikatūra/. Tautos kova už laisvę pasireiškia tad noru atkurti praeitį, o ne kurti ateitį. Užtat yra būtina visomis priemonėmis ir jėgomis nukreipti tautos pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą į ateities Lietuvos kūrimą: toks turėtų būti tautos „tylus susitarimas“, o ne naivūs šūkių apie vienybę.

2. Tokį „sąjūdį ateitin“ kuria ir palaiko, žinoma, jausmai – tai poetų ir filosofų užduotis. Tačiau prie jo prisidėti, jį pagrįsti turi protas – ir tai Lietuvos likimui vadovauti pakviestų žmonių pirmoji pareiga. Aišku, kad kasdieniniai reikalai – o jie įkyrūs ir reiklūs – neleidžia šiuo metu valdžios instancijoms svarstyti ar planuoti Lietuvos ateitį ilgesnėmis distancijomis.

Užtat reikėtų skubiai sukviesti apie Respublikos prezidentą grupę kompetentingų žmonių, nesuinteresuotų kasdienine politine akcija ir neturinčių asmeninių ambicijų – tik dėl Dievo meilės nusteigiant „etatų“ ir naujos biurokratijos – ir pavesti jiems:

- įsivaizduoti idealų, utopinių ateities Lietuvos, tokios, kokios norime, modelį ir
- bandyti nustatyti būdus ir priemones, išdirbant įvairius scenarius, atitinkančius vidutinio atstumo, sakysim, dešimties metų laikui, nurodančius, kaip prie tokio modelio artėti.

3. Tokia Kultūros Taryba /pavadinimas nesvarbus, tik ven-giant žodžių „plano“, „planavimo“, primenančių liūdnuos pa-tyrimus/turėtų būti pusiau oficialus, patariamasis organas, sudarytas iš nedidelio branduolio /kelių ar keliolikos žmo-nių/, iš narių-korespondentų ir ekspertų /užsakant raportus pavieniui ir atskiromis grupėmis/. Pastovus sekretorius turėtų koordinuoti jos veiklą.

N.B. Respublikos prezidentas, aišku, yra tos tarybos pirmi-ninkas, ši projektavimo instancija turėtų būti griežtai

Atrodo, nėra reikalo plačiau priminti, su koku entuziazmu Lietuvos nepriklausomybės laukė ir jį sutiko profesorius Algirdas Julius Greimas, kurio 80-ąsias gimimo metines šiemet paminėjome. Visapusišką jo an-gažavimąsi kultūrinės politikos srityje rodė ir 1990–1991 metais populiaria tapusi bei nemaža diskusijų kėlusį praktiškai jo vieno užpildoma kolonėlė *Literatūros ir meno savaitraštyje*. Algirdas Julius Greimas sekė tuometinę lietuvių spaudą, neblogai jautė ne vien specifiskai kultūrinių problemų pulsą, jis domėjosi bendresniais švietimo reformos klausimais, prognozavo ekonominius pokyčius. Čia skelbiamas „Pro memoria“ yra skirtas ne-priklausomybės atstatymą deklaravusio parlamento pirmininkui Vytautui Landsbergiui. Jei neklustu, šis tekstas Vytauto Landsbergio aplinkos žmogui arba jam pačiam turėjo būti perduotas Paryžiuje. Sunku pasakyti, ar jį bandyta atsižvelgti, ar jis paprasčiausiai kur nors nusimetė. Atrodo, kad ir šiandien, jau daugiau kaip penkeriems metams praėjus, šie patarimai ne vienu atveju lieka aktualūs, kita vertus, jie įdomūs kaip kultūros plačiaja prasme projektavimo, lietuviškos utopijos žanro kūrinys.

atskirta nuo politinių veiksmų ir tvarkytųsi ne „demokratijos“, o kompetencijos ir efektyvumo principais.

II. Užduotys

Išeities tašku galima paimti lietuvių tautos apgyventą teritoriją ir žmonių santykių su gamta išdirbtą peizažą ir statyti klausimą: kokią Lietuvą mes norime turėti? Kokia dabartinė padėtis ir išoriniai apribojimai gali apspręsti norimo modelio realizavimo galimybes?

A. Žemės ūkis

Pagal visam pasauliui bendrą evoliuciją Lietuvos kaimas tuštėja, o miestai nenormaliai auga. Išsilaikant toms pačioms tendencijoms, per 10–20 metų iš 40% kaimo gyventojų turėtų likti tik 10% /USA – 7%, Prancūzija šiuo metu – 9%/ , nes kitaip valstiečių gyvenimo lygis – skurdas. Galimi scenarijai:

- Stengtis išlaikyti dabartinę stambių ūkių /kolchozų/ sistemą ją rentabilizuojant /arba suprivatinant/.
- Stengtis išvystyti vidutinių ūkių, leidžiančių iš savo darbo išgyventi vienai šeimai sistemą /gamybos vietas – mažiausiai 50 ha/.
- Kombinuoti stambius ūkius masinei produkcijai / miestų išlaikymui ir eksportui į Rytus, kol rusai neišmoko ūkininkauti/ su mažų vienkiamų sistema, savo reikalams ūkininkaujantis ir daržininkaujantis žmogus kartu dirba netoliese esančioje įmonėje ar fabrike.

N.B. Šis paskutinis scenarijus atitiktų ir idealaus Lietuvos peizažo, ir ekologinės švaros, ir individo išsivystymo reikalavimus, tačiau jis apsąlygotas radikalaus pramonės pertvarkymo.

B. Mokslas, technologija ir ekonomika

1. Lietuva, kaip ir visi išsivysčiusios pramonės kraštai, XXI-me amžiuje galės pragyventi tik iš smegenų eksporto /Azijos kraštai jau dabar gamina pigiai visokių suvartojimo gėrybių/. Todėl ir pramonės projektavimas kelia klausimą, ne kokios pramonės norime, o visų pirma, kokios yra ir tos prekybos su užsieniu galimybės, ką kam reikės gaminti.

2. Šia prasme net ir vidutinio atstumo projektavimas jau turi numatyti dvi skirtingas vystymosi fazes:

- gamyba ir prekyba Rytams ir su Rytais /ypatingai su Rusija/,
- gamyba ir rinkų ieškojimas Vakaruose /ir bendrai pasaulyje/.

Šiuo tikslu, man atrodo, jau dabar skubu įsteigti, išdirbant veiklos instrukcijas, du atskirus Politinio, kultūrinio ir ekonominio marketingo institutus. Rytams ir Vakarams tyrinėti lietuviško naudingumo požiūriu /tai būtų oficialios valstybinės institucijos, glaudžiai veikiančios su Kultūros Taryba/.

3. Beveik išimtiniai ekonominiai santykiai su Rusija apsąlygojami:

- palyginti žemų atlyginimų ir gamybos kaštų Lietuvoje, išlaikant kaip galima ilgiau šitą situaciją
- tol, kol Rusijai bus reikalingi jai priimtino lygmens gaminiai, gaunami prekių mainų sistema
- tokia politika turėtų vystytis Suomijos pavyzdžiu, vis labiau parduodant ne produktus, o planus /įmonių statymo/, technologijas ir t.t.

4. Intensyvus pasiruošimas ekonominiams ryšiams su Vakara, kurie pagaliau padės Lietuvai „atsistoti ant kojų“, apsąlygoja pilną, visapusišką ne tik ekonominę revoliuciją, bet ir tautos kultūros, jos gyvenimo stiliaus persikeitimą.

- dabar turimų mokslinių kadrų /matematikų, fizikų, biologų/ persiorientavimą nuo fundamentalinių

tyrimų į aplikacijas, technologijai ir pramonei pritaikomus tyrinėjimus

- auklėjimo ir mokymo reformą, pritaikant ateičiai
- pramonės perorganizavimą, stambius gamybos vietus pakeičiant mikro-vienetais, išsklaidytais po visą kraštą.

Pastaba. Tai tik kelios nuorodos, pabrėžiant tokios radikalios reformos visapusiškumą.

5. Mokslo ir technologijos suderinimui ateities perspektyvoje siūlosi de Gaulle'io kadaise tautai paskelbtas Liepsninių Būtinybių /Obligations Ardentes/ planas: kadangi Prancūzija nėra pakankamai turtinga, kad galėtų visose srityse lenktyniuoti su Amerika, reikia atrinkti šešias-septynias sritis, kuriose prancūzų mokslininkų ir inžinierių lygmuo yra pakankamai aukštas, ir sudėti visas jėgas ir pinigus į tas sritis. Dabar dar matome, kad dvidešimčiai metų praėjus, šiose srityse /atominė fizika, satelitai, aviacija, švarios bombos ir lazeris, ir t.t./ Prancūzija išsilaiko pirmaujančiose pozicijose.

Tokį modelį siūlyčiau ir Lietuvai. Turint galvoje:

- jau anksčiau minėto „smegenų eksporto“ galimybes, pasirenkamas kaip taikinį
- mokslinį ir technologinį Lietuvos potencialą /sudarant įvairių sričių mokslo ir technikos specialistų sąrašus ir pavienius jų įvertinimus/
- nustatyti šias pirmaujančių būtinybių veiklos sritis ir perorganizuoti ta kryptimi, bent dalinai, ir mokslą, ir mokymą, ir resursus.

Pastaba. Turint galvoje gana aukštą lietuvių matematikų ir logikų /taip vadinamų „filosofų“/ lygį, šios rūšies modelio taikymas Lietuvai nėra visiška utopija.

6. Šalia pramonės pertvarkymo nereikia užmiršti taip vadinamų „nematomų pajamų“ šaltinių. Tai visų pirma organizuotas svetimų kapitalų ieškojimas /plg. Gedimino laiškus pirk-

liams/ ir jų investavimas Lietuvoje. Tai tarp kitų galimybių ir turizmo kaip pramonės išvystymas, išeities tašku skaitant po pasaulį išsibarsčiusią, bet dar gyvą /arba prikeliama/ išeiviją. Pastaba. Šiuo metu išryškėjanti tendencija – išeivijos pavienis ir kolektyvinis traktavimas kaip „melžiamos karvutės“ gali greitai turėti labai neigiamų pasėkų. Susimąstytina.

Turistinių bazių /aplinkytojų vietų/ suplanavimas, viešbučių tinklo sudarymas, maršrutų lietuviams ir užsieniečiams išplanavimas ir „pardavinėjimas“, Baltijos jūros tour'ų išdirbimas, muzikos ir teatro tarptautinių festivalių organizavimas ir t.t. atneštų Lietuvai kasmet milijonus dolerių. Tačiau jau dabar reikia imti auginti viešbučių ir patarnavimo kultūrą, siunčiant žmones į Šveicarijos ir Prancūzijos aukštąsias viešbutininkystės mokyklas, vietoje ruošiant privalomus patarnavimo stažus, plečiant maisto kultūrą.

Pastaba. Man teko iš Turkijos siųsti mėsininką į Prancūziją išmokti kapoti veršį į „kultūringus“ gabalus. Lietuvoje šis menas, atrodo, irgi užmirštas. Apie viešbučių tinklą – italai per keleris metus Turkiją pavertė turistiniu kraštu.

C. Socialinės problemos

1. Vakarų socio-ekonomistų apskaičiavimu, vienam darbo postui Vakaruose atitinka 6 darbininkai Rusijoje. Panašus santykis turėtų būti ir dabartinėje Lietuvoje. Taigi, ekonominė griežta reforma pirmąją savo pasėką prieš padėties bendrą pagerėjimą turės didelę, šimtais tūkstančių apskaičiuojamą bedarbę. Tokių pat pasėkų galima laukti ir pertvarkant administracinę – valstybinę, savivaldybinę ir asociatyvinę – aparatą, norint panaikinti dabar siaučiančią biurokratinę hipertrofiją. Užtat atrodė būtina iš anksto ruošti ir planuoti bedarbės absorbavimo

ir bedarbių perorientavimo – išvengiant energingų tautos elementų emigracijos – bendrąsias linijas, kartu skatinant neseniai apsigyvenusius kitų tautybių grįžimą į savo kraštus.

2. Viena iš sunkiausiai sprendžiamų socialinių problemų – tai visos tautos perauklėjimas iš socialistinės galvosenos į individualinės ir bendruomeninės atsakomybės pasaulėjautą ir būtent – žmogaus pažiūros į darbą srityje. Tai gyvybinė, Lietuvos modernizaciją nulemianti psicho-sociologinė problema, kurios neišspręs jokie stachanovizmai nei maoizmai, nei tėvynės, nei Dievo meilė. Reikalas eina apie visuotinę tautos auklėjimo reformą, kurioje pirmą vietą užima darbo kultūros ugdymas.

3. Į šią bendrą problematiką įsirašo biurokratijos panaikinimo ir naujų administracijos kadro išauginimo būtinybė. Užsienio lietuvių stebina, pavyzdžiui, visuotina, simboliu atrodanti „pavaduotojų“ institucija, visos administracijos sudvigubinimas /arba direktorius diriguoja, arba jis serga ir reikalingas pavaduotojas – taip atrodytų pagal sveiką protą/. Administracijos išsiplėtojimas ir jos neatsakingumas gali būti sprendžiami tik steigiant Aukštąją Administracijos Mokyklą, ruošiančią naujus kadrus. Pavyzdžiui gali būti tuoj po karo, panašioje kaip dabartinės Lietuvos situacijoje, de Gaulle'io įsteigta École Nationale d'Administration /ENA/, paruošusi kelias kartas jaunų, energingų, išsilavinusių kadro ir, kas svarbiausia, – išaugusių riteiškoje tarnybos tautai ir valstybei dvasioje.

D. Kultūra ir švietimas

1. Atsisakius socializmo, t.y. įsitikinimo, kad visuomenę galima pakeisti staigiai, vienu ypu, lieka tikslas auklėjimas, kaip reformos kelias. Užtat ir viso auklėjimo, ir švietimo sistema turi paklusti gyvybiniais tautos uždaviniais, modeliui, pagal kurį įsivaizduojama moderniška ir turtinga ateities Lietuva.

2. Mokyklų programos turi tad būti pritaikomos iš anksto numatomiesiems technologijos ir ekonomikos reikalavimams, bet drauge vengiant per didelės specializacijos, turint galvoje, kad, vykstant nuolatinei technologijos revoliucijai, ruošiamas inžinierius turės per savo gyvenimą keisti du ar tris kartus savo specialybę. Jau vien dėl to mokyklų reformos negalima patikėti vieniems pedagogams. Ji turi būti pavesta iš visų sričių autoritetų /mokslininkų, filosofų, sociologų ir t.t./ sudarytai Aukštai Komisijai.

3. Turint galvoje, kad taip ruošiami specialistai turi būti kartu ir atviri dvasinei kultūrai /menui, literatūrai ir t.t./, ir jos teikiams malonumams, auklėjimo programose numatyti humanitariniai ir humanistiniai komponentai ir, žinoma, bent dviejų užsienio kalbų mokymas.

4. Visai atskira problema: universitetų ir aukštųjų mokyklų geografinis planavimas ir decentralizacija. Vakarų patyrimas rodo, kad geriausiai tvarkosi 15.000–25.000 studentų dydžio universitetai, kad universitetai geriausiai paruošia sąmoningus piliečius, jei jie artimai bendrauja su pramone, o ypač jei studentai įsijungia į bendrą visuomeninį gyvenimą.

Šitaip galvojant, būtų prasminga numatyti steigti Lietuvoje visą universitetų tinklą /pavyzdžiui, be Vilniaus ir Kauno, Klaipėdoje, Šiauliuose, Mariampolėje, Panevėžyje, Švenčionyse/, tuo būdu išvystant „kultūrinio gyvenimo“ centrus. Provincijos universitetai galėtų turėti tik sutrumpintas studijų programas /3–4 metų/, kartu leidžiant jiems išvystyti atskirų sričių specializacijas /ilgo mokymosi ir tyrimų centrai/. Nereikia užmiršti, kad Kauno miestą nuo 1925 m. sulietuvino ir padarė kultūros centru įsteigtas universitetas.

Pramonės perkėlimas į kaimą ir aukštųjų mokyklų decentralizacija būtų svarbūs kultūriniai elementai, išryškinantys ateities Lietuvos idealaus modelio kontūrus.

III. Baigiamosios pastabos

Šis trumpas pro memoria nepretenduoja nei į išsamumą, nei į minties organizavimo stangrumą. Jis norėtų būti gilesnių apmąstymų pretekstu. Visas pastabas, pataisas ar papildymus mielai sutikčiau integruoti į pilnesnę ir aiškesnę visumą.